

คติชนในโลกสมัยใหม่ (1): คติชนสมัยใหม่และแนวคิด คติชนสร้างสรรค์

- THI3321 คติชนวิทยา
- สัปดาห์ที่ 10
- ผศ.ดร.ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก

คำถามชวนคิด

- ในสังคมร่วมสมัย คนยังเล่นนิทานอยู่ไหม เล่นอะไร เล่นนิทานไปทำไม และเล่นเพื่ออะไร
- ทำไมคติชนยังคงไหลเวียนอยู่ในสังคมไทย

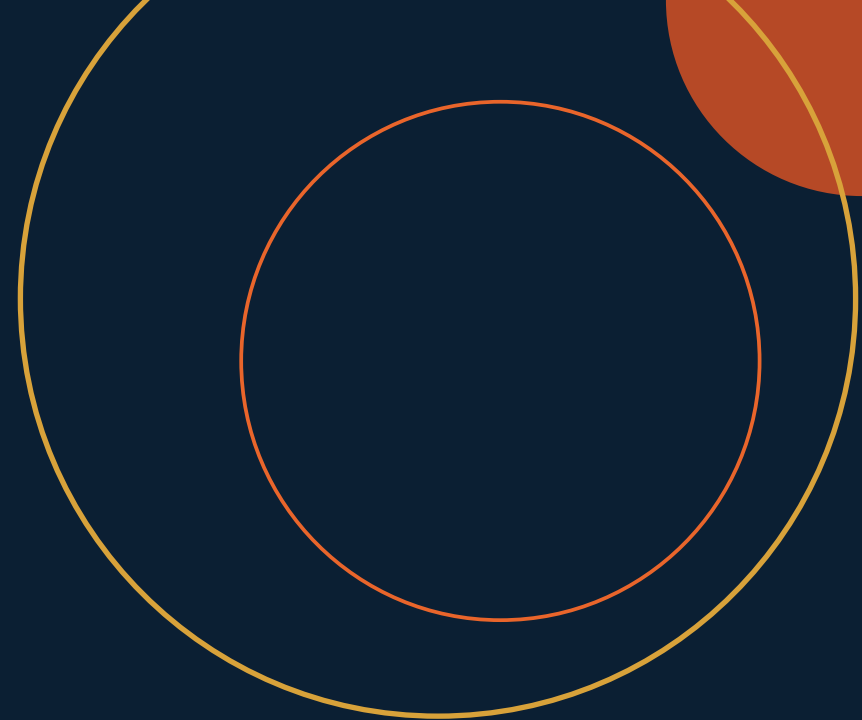

หัวข้อในการจัดการเรียนรู้

- คติชนสมัยใหม่
- ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์

คติชนสมัยใหม่ (modern folklore)

คติชนวิทยา : จากชาวบ้านสู่ชาวเมือง

- พัฒนาการสำคัญของวิชาคติชนวิทยา คือ การให้นิยามคำว่า folk กับ lore ใหม่ → ไม่ใช่เพียงเฉพาะชาวบ้าน
- การศึกษาคติชนจึงได้หมายรวมไปถึงเรื่องราวของกลุ่มคนเมือง หรือ urban folk
- นอกจากนี้ อาจหมายถึงกลุ่มอาชีพต่าง ๆ หรือกลุ่มที่มีลักษณะร่วมกันบางอย่างได้
 - คติชนของนักศึกษา / ครู / ทหาร ฯลฯ

ความหมายและขอบเขตของคติชนสมัยใหม่

- คติชนสมัยใหม่ (modern folklore) เป็นแนวโน้มหนึ่งของการศึกษาคติชนวิทยาในปัจจุบันที่สังคมเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมือง
- คติชนสมัยใหม่ คือ ข้อมูลคติชนที่สัมพันธ์กับผู้คนและสังคมเมือง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในการสื่อสาร
- คติชนสมัยใหม่เป็นการเปลี่ยน “เนื้อหา” และ “ช่องทาง/รูปแบบ” การสื่อสาร แต่ “ประเภท” ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป

ตัวอย่างของคติชนสมัยใหม่

- มุกตลกในอินเทอร์เน็ต
- ปริศนาคำทายสมัยใหม่
- เกมสมัยใหม่
- เพลงร้องเล่นสมัยใหม่
- เรื่องเล่าสมัยใหม่

เรื่องเล่าสมัยใหม่ (urban legends)

- เรื่องเล่าที่ฉากหลังเป็นสังคมเมือง
- เรื่องเล่าที่ผู้เล่าอ้างว่าจริง มีการเล่าต่อ ๆ กัน จากผู้ที่อ้างว่ามีประสบการณ์ตรง
- ตัวเรื่องมีลักษณะที่เกินจริง คล้ายนิทาน/นิยาย แต่ผู้เล่าและผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง
- เรื่องเล่าสมัยใหม่มีหลายสำนวน และแพร่กระจายด้วยเทคโนโลยีใหม่ ๆ

เรื่องเล่าสมัยใหม่ (urban legends)

ผู้เล่าและผู้ฟังนิทานในสังคมยุคปาฐะ ถ้าในปัจจุบันอาจเป็น

- นักเขียน – นักอ่าน ?
- นักพูด talk show – ผู้ฟัง ?
- นักจัดรายการ – ผู้ฟัง/ผู้ชมรายการ ?
- Youtuber, Influencer – ผู้ชมรายการ ?

ตัวอย่างเรื่องเล่าสมัยใหม่

นิทานมุกตลก

- เดี่ยวไมโครโฟน ของโน้ส อุดม
- เรื่องเล่าในเว็บไซต์/เว็บบอร์ด
- คอนเทนต์ออนไลน์ใน
สื่อสังคมออนไลน์
- Meme (มีม)

ตัวอย่างเรื่องเล่าสมัยใหม่

เนื้อหาความขัดแย้งในครอบครัวในนิทานไทย

- เรื่องเล่าแนวรักโศกใน Club Friday
- เรื่องเล่าความรักในรายการพุทธทอล์คพุทธโธ

ตัวอย่างเรื่องเล่าสมัยใหม่

นิทานเรื่องผี → เรื่องเล่าผีร่วมสมัย

- เรื่องเล่าผีในรายการวิทยุ - The Ghost Radio
- รายการผีทางโทรทัศน์
- เรื่องผีที่ส่งต่อกันในสังคมออนไลน์

กรณีศึกษาเรื่องเล่าผีร่วมสมัย

กรณีศึกษาจากงานวิจัย

ขวัญแก้ว งามโสภณ เรื่องเล่าในรายการวิทยุเดอะ ช็อก: ในฐานะนิทานผีในวัฒนธรรมประชานิยม.
(วิทยานิพนธ์ ม.ธรรมศาสตร์)

กรณีศึกษาเรื่องเล่าแนวการสอน

“เรื่องเล่าแนวการสอนในสื่อออนไลน์ YouTube ในฐานะคติชนดิจิทัล: การวิเคราะห์การสร้างสรรค์และบทบาทหน้าที่” โดยสริตา ปัจจุบันนนท์ และศิริพร ภัคดีผาสุข ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2568 แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

- 1) แนวคิดคติชนดิจิทัลคืออะไร เรื่องเล่าแนวการสอนใน YouTube คืออะไร และเหตุใดจึงจัดเป็นคติชนดิจิทัล
- 2) ในหัวข้อ 5.1.2 เรื่องเล่าแนวการสอนมีแนวคิดสำคัญอะไรบ้าง และแนวคิดนี้ได้รับการนำเสนอด้วยการการดัดแปลงนิทานเก่าในหัวข้อ 5.2.1 อย่างไร จงยกตัวอย่าง 1 ตัวอย่าง
- 3) ให้สรุปบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าแนวการสอนในสื่อออนไลน์ YouTube ในหัวข้อ 5.3 ว่ามีอะไรบ้าง และเปรียบเทียบว่าเหมือนและแตกต่างไปจากบทบาทหน้าที่ของคติชนที่ได้เรียนมาก่อนหน้านี้อย่างไร
- 4) จากการสรุปและอภิปรายผลหัวข้อ 6.1 – 6.2 ให้นักศึกษาสรุปให้เห็นว่า
 - (1) คติชนจากในอดีตปรับเปลี่ยนให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไร และ
 - (2) การปรับเปลี่ยนดังกล่าวสามารถแสดงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยได้อย่างไร

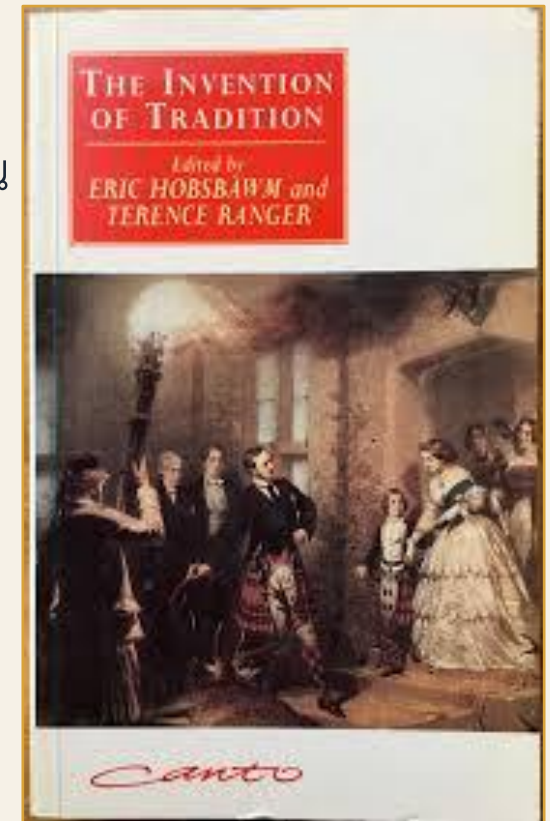
บทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าสมัยใหม่

- เมื่อนักศึกษาเห็นตัวอย่างจากเรื่องเล่าสมัยใหม่แล้ว นักศึกษาช่วยกันคิดว่า
 - เรื่องเล่าสมัยใหม่มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างจากเรื่องเล่าพื้นบ้านในอดีตอย่างไร
 - เรื่องเล่าสมัยใหม่มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าพื้นบ้านในอดีตอย่างไร
 - ทำไมจึงจัดเรื่องเล่าสมัยใหม่เป็นข้อมูลคติชน

ประเพณีประดิษฐ์ (invented traditions)

- Eric Hobsbawm เสนอแนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ คือ
 - ประเพณีที่มักมองว่าเก่าแก่ บ่อยครั้งก็มักมีอายุไม่นานนัก หรือเพิ่งประดิษฐ์ขึ้น
 - ประเพณีประดิษฐ์เป็นแบบแผนการปฏิบัติที่กระทำซ้ำ ๆ ด้วยการแสดงถึงสัญลักษณ์และกฎเกณฑ์ในสังคม ที่มักแสดงให้เห็นว่ามีความต่อเนื่องและยาวนานทางประวัติศาสตร์
 - ประเพณีประดิษฐ์นั้นได้รับการตีความใหม่เพื่อตอบสนองกับวัตถุประสงค์ใหม่ เช่น การสร้างชาติ ฯลฯ
 - ประเพณีประดิษฐ์นั้นเกิดในในช่วงเวลาที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ประเพณีประดิษฐ์กับพิธีกรรมร่วมสมัยของไทย

- การสวดมนต์ข้ามปี
- การไหว้พระ 9 วัด
- การบูชาพระแม่ลักษมี
- การบูชาพระพิฆเนศ
- พิธีวัดแขก สีลม
- การบูชาขอความรัก
พระตรีมูรติ

ประเพณีประติษฐ์กับพิธีกรรมร่วมสมัยของไทย

ความเชื่อกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

ตารางสีเสื้อมงคล ประจำปี 2569
#ปีมะเมีย ธาตุไฟ เน้นความปังตลอดปี

ประจำวัน	การทำงาน	การเงิน	ความรัก	สุขภาพ	กาลกิณี
จันทร์					
อังคาร					
พุธ					
พฤหัสบดี					
ศุกร์					
เสาร์					
อาทิตย์					

คหา อินปัญชร คหา อินปัญชร คหา อินปัญชร @khatha Akhata.c

ทรูฟ 5G

เปิดเบอร์มงคลสวย พลรวมดี

คู่เลขเศรษฐีมีโชค

282	456	546	639	654
782	828	878	879	978

1 มี.ค. 66 - 31 มี.ค. 66 | เป็นความเชื่อส่วนบุคคล

เริ่ม **699.-**/เดือน

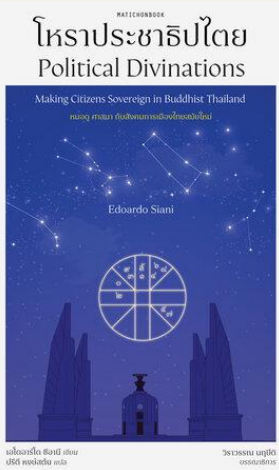
ประเพณีประติษฐ์กับพิธีกรรมร่วมสมัยของไทย

- ทำไมคนไทยถึงสามารถบูชาและสร้างประเพณี/พิธีกรรมได้อย่างหลากหลาย
- การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้แสดงสภาพสังคมไทยปัจจุบันอย่างไร

ประเพณีประติษฐ์กับพิธีกรรมร่วมสมัยของไทย

การเก็บข้อมูลภาคสนามกับการดูดวงและมูเตลู - Dr Edoardo Siani

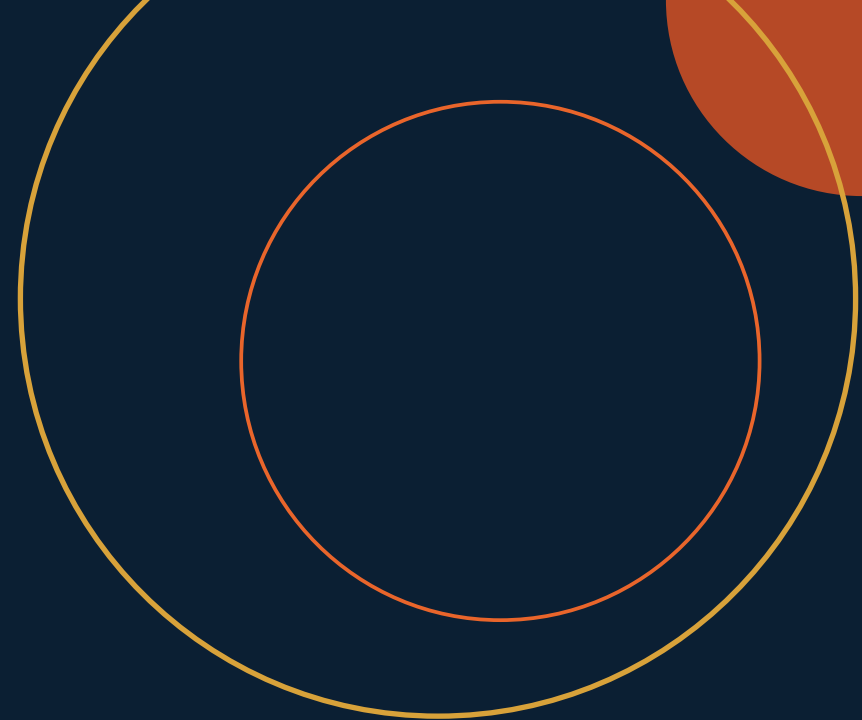

- พิจารณาว่า อะไรเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษานี้
- กระบวนการได้มาของข้อมูลเหล่านี้คืออะไร
- การดูดวงและมูเตลูมีบทบาทอย่างไร ตั้งแต่ระดับจิตใจของปัจเจกถึงระดับการเมือง

ทำไมคนไทย ตั้งแต่ผู้มีอำนาจยันราษฎร นิยม "มูเตลู" ?

ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ (Creative Folklore)

ความหมายและขอบเขตของคติชนสร้างสรรค์

- คติชนสร้างสรรค์ (creative folklore) เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) ที่มีบทบาทมากในช่วงต้นปี ค.ศ. 2000
- คติชนสร้างสรรค์เป็นแนวคิดทฤษฎีที่มองคติชนในบริบทใหม่ ที่ข้อมูลคติชนไม่ได้ตอบสนองกับชุมชนเท่านั้น แต่ยังตอบสนองกับ
 - ทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์
 - สังคมโลกาภิวัตน์
 - การท่องเที่ยว

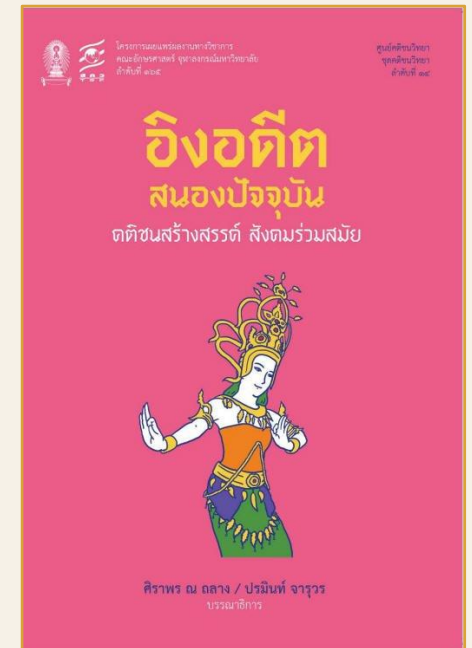
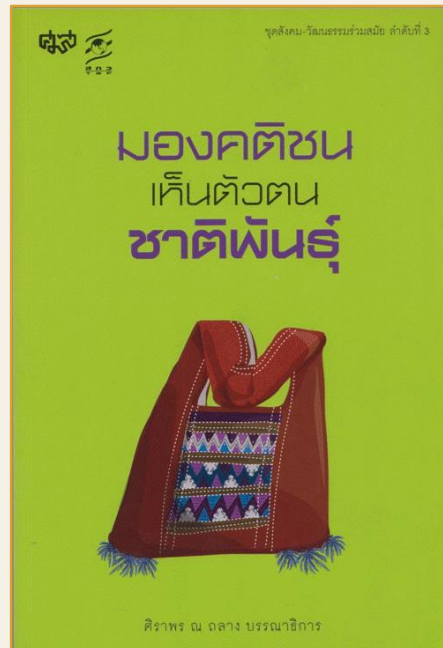
ความหมายและขอบเขตของคติชนสร้างสรรค์

- คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง
 - คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การต่อยอดคติชน การตีความใหม่ และสร้างความหมายใหม่ หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์

(ศิริพร ณ ถลาง, 2559: 19)

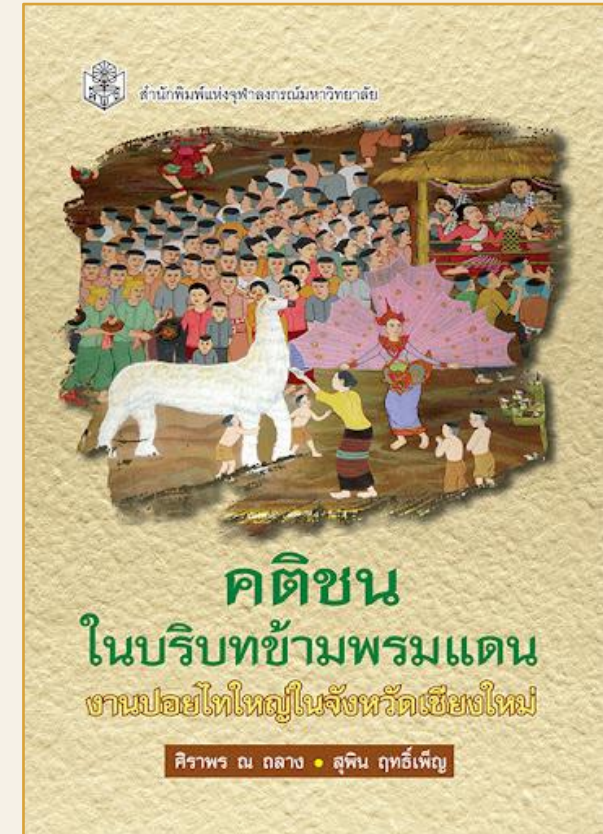

ตัวอย่างการศึกษาคติชนสร้างสรรค์

ชุดโครงการวิจัยคติชนสร้างสรรค์ ซึ่งมีศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อสังเคราะห์ “ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่”

ตัวอย่างการศึกษาคติชนสร้างสรรค์

หนังสือและงานวิจัยที่ใช้แนวคิดคติชนสร้างสรรค์

เรื่องเล่าพื้นบ้านในฐานะคติชนสร้างสรรค์

เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ OTOP – อภิลักษณ์ เกษมผลกุล

ตารางที่ 4 รายชื่อตัวอย่างผลิตภัณฑ์ OTOP ที่ใช้เรื่องเล่าท้องถิ่นในการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์

ประเภทเรื่องเล่า	เรื่องเล่า	ผลิตภัณฑ์	จังหวัด
นิทานประจำถิ่น	ตำนานพระราม แผลงศร ศรพระรามร้อนแรง เหมือนไฟ ดินแถวนี้จึง สุกพองเป็นสีขาว	ดินสอพอง บ้านหินสองก้อน ตำบลทะเลชุบศร	ลพบุรี
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องขุนช้าง ขุนแผน	ชาขุนช้าง	สุพรรณบุรี
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องขุนช้าง ขุนแผน	สาโทขุนแผน	สุพรรณบุรี
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องชาละวัน	พืชชาชาละวัน	พิจิตร
นิทานประจำถิ่น	นิทานพระราม/ รามเกียรติ์	น้ำพริกปลาย่างสุวรรณมัจฉา	พระนครศรีอยุธยา

ประเภทเรื่องเล่า	เรื่องเล่า	ผลิตภัณฑ์	จังหวัด
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	ที่มาของภูมินามแปดริ้ว	รินขนมไทย	ฉะเชิงเทรา
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครนายกสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2	ขนมโมจิสูตร สงครามโลกครั้งที่ 2	นครนายก
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	สุนทรภู่ไปเมืองแกลง ในนิราศเมืองแกลง	สุนทรภู่โอท็อป (ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผลไม้)	ระยอง
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องพระรถ	สุราขาวเมืองพระรถ	ชลบุรี
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องพระรถ	น้ำปลาตราพระรถ	ฉะเชิงเทรา
นิทานชาดก	ชาดกเรื่องพระเวสสันดร	ข้าวเวสสันดร	กรุงเทพฯ (บริษัททีวีบูรพา)
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องพระราม ความรักระหว่างพระรามกับสีดา	สีดา กระเป๋าผ้าผสมพลาสติก รีไซเคิลจากขวดน้ำ	กรุงเทพฯ (บ.ธนูลักษณ์)
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องพระราม	สุราแช่หนุมานลงโอง	ราชบุรี
นิทานประจำถิ่น	นิทานเรื่องพระราม	น้ำมันเหลืองตราหนุมาน	สระบุรี
นิทานเรื่องผี	ตำนานเรื่องแม่นาค พระโขนง	ห่อหมกแม่นาค	สมุทรสงคราม

เรื่องเล่าพื้นบ้านในฐานะคติชนสร้างสรรค์

เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ OTOP – อภิลักษณ์ เกษมผลกุล

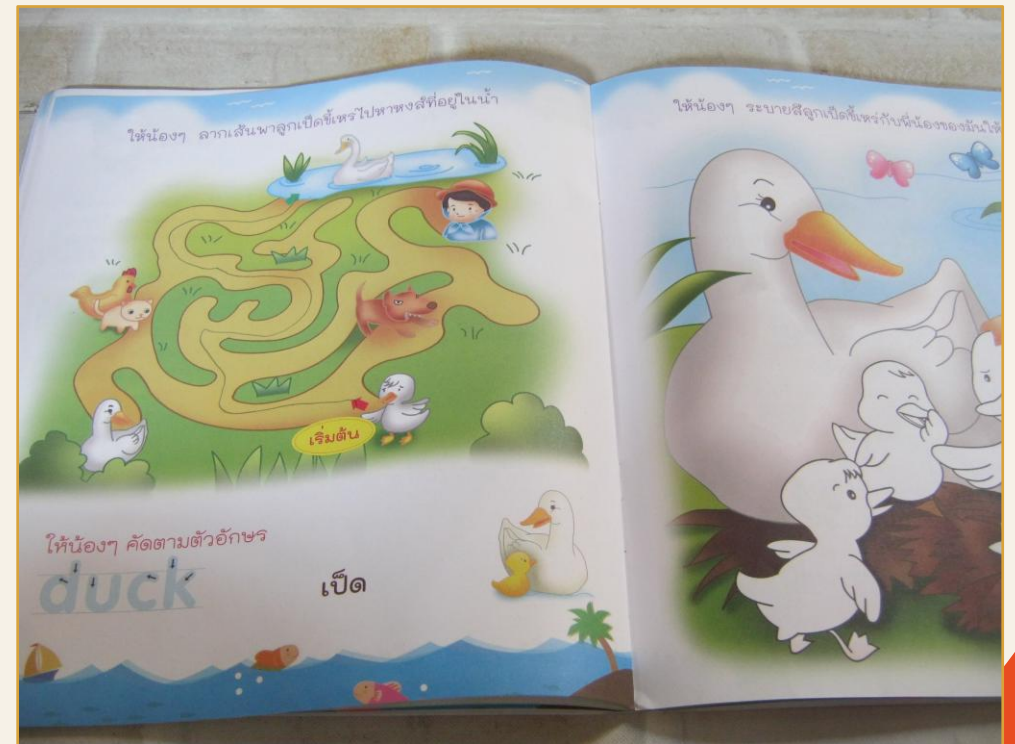
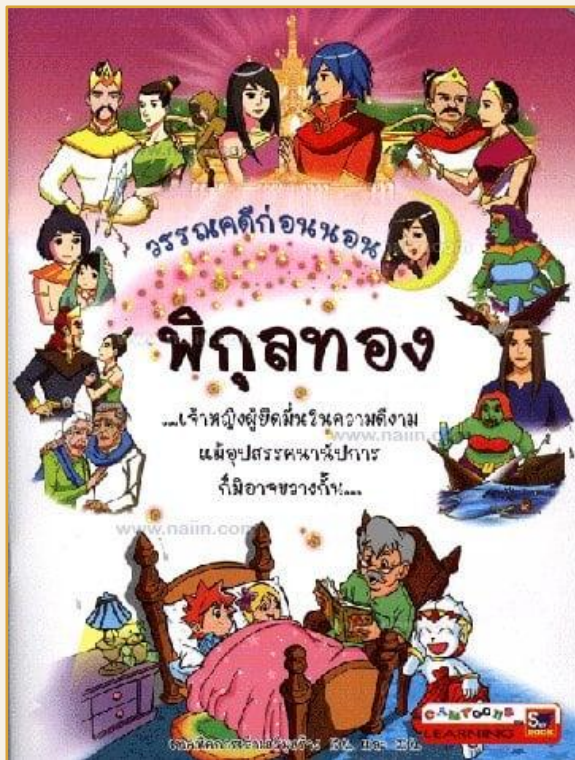

ทำไมต้องมีการใช้เรื่องเล่าพื้นบ้านมาใช้ในบริบทนี้ ?

เรื่องเล่าพื้นบ้านในฐานะคติชนสร้างสรรค์

การผสมผสานวัฒนธรรมในหนังสือนิทานแนว edutainment (สาระบันเทิง) – ศิริพร รักดีผาสุข

คติชนสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว

กรณีศึกษาจากงานวิจัย

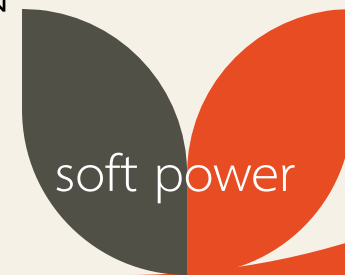
ปรมินทร์ จารูวร คติชนกับการท่องเที่ยว :หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว จังหวัด
กาญจนบุรี

คติชนสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว

บทความ “เรื่องเล่าสร้างสรรค์ชุมชนมุเตลู”: คติชนกับการสร้างสรรค์เรื่องเล่าเพื่อนำเสนอมนทัศน์ “การท่องเที่ยวมุเตลู” ของวัชรภรณ์ ดิษฐปาน ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2569

- 1) มุเตลูคืออะไร และการท่องเที่ยวมุเตลูคืออะไร
- 2) จากตารางที่ 2 ให้ยกตัวอย่างมา 1 พื้นที่ว่า ในพื้นที่นั้น ๆ ได้ใช้คติชนอะไรบ้างเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบมุเตลู และคติชนเหล่านั้นมีคุณสมบัติและเป้าหมายในการมุเตลู โดยนำมาประกอบกับข้อมูลการวิเคราะห์ในตารางที่ 3
- 3) จากหัวข้อ 2.2.1 – 2.2.2 ให้สรุปว่าคติชนในท้องถิ่นได้รับการนำมาใช้ใหม่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบมุเตลูอย่างไร
- 4) ในหัวข้อ 2.4 ได้แสดงให้เห็นการให้ความหมายของการมุเตลูที่นำเสนอผ่านเรื่องเล่าชุดนี้อย่างไร
- 5) จากหัวข้อ 2.5 ให้นักศึกษาสรุปว่าเรื่องเล่าชุดนี้มีบทบาทหน้าที่อย่างไรบ้าง
- 6) ในบทสรุปและอภิปรายผลในหัวข้อที่ 3 ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า มุเตลูได้รับการให้ความหมายในสังคมปัจจุบันอย่างไร และเชื่อมโยงอย่างไรกับเรื่อง

คำถามท้ายบทเรียน

1. คติชนสมัยใหม่มีความหมายและขอบเขตแตกต่างจากคติชนแบบดั้งเดิมอย่างไร
2. เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ทำให้การสร้างและเผยแพร่เรื่องเล่าสมัยใหม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
3. จงยกตัวอย่างเรื่องเล่าสมัยใหม่มา 1 ประเภท บอกว่ามีลักษณะอย่างไร และมีบทบาทต่อสังคมสมัยใหม่อย่างไร
4. พิธีกรรมหรือกระแสนิยมสะท้อนสังคมไทยร่วมสมัยในด้านใดบ้าง
5. คติชนสร้างสรรค์สัมพันธ์กับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างไร อธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ